Maria COSNICEANU

NUME DE FAMILIE ROMÂNEŞTI CU ŞI FĂRĂ ARTICOLUL *-L*

Un aspect foarte important al limbii române actuale îl constituie ortografierea antroponimelor. E vorba de probleme ce țin atât de scrierea numelor rusificate, ucrainizate, modificate în diferite moduri, forme care îndepărtează și chiar exclud numele românești din sistemul limbii române, cât și de normele propriu-zise ale limbii literare române, norme care s-au constituit istoricește și reprezintă azi rezultatul evoluției interne a fenomenelor. În articolul de față ne vom referi la numele de familie (NF) românești cu și fără articolul *-l*, care continuă să suscite interesul purtătorilor, dar mai ales al lingviștilor și dialectologilor [1, p. 93-96].

În tratarea fenomenului articulării / nearticulării numelor de persoane, cercetătorii disting două perioade – perioada veche și perioada modernă. În perioada veche (sec. XIV-XV), conform materialului din documentele slavo-române și părerii unanime a cercetătorilor în acest domeniu, prevalau antroponimele masculine cu articolul *-(u)l* alături de cele fără articol, terminate în consoană, destul de numeroase și ele, și cele cu *-u*, care erau mai puține, dar apăreau deja ca o tendință în evoluția fenomenului dat [2; 3; 4, p. 112].

În perioada modernă tipul NF în *-u* devine o normă a limbii române literare, fapt semnalat și de Iorgu Iordan: „o caracteristică a numelor de familie românești provenite din apelative masculine sau formate cu sufixe de felul lui *-esc*, *-ean* și altele asemănătoare, constă în aparenta lor «articulare», prin apariția lui *-u*” [5, p. 17].

„Aparenta” articulare „prin apariția lui *-u*” la NF, de care vorbește Iorgu Iordan, presupune natura diferită a acestui *-u*, care nu totdeauna poartă valoarea articolului hotărât. Pe baza analizei mai multor clase de antroponime atestate în documente și frecvente în limba contemporană, populară și literară, cercetătorii au delimitat diferite funcții și valori ale lui *-u* final: (a) vocală de suport pentru un grup de consoane care nu putea fi pronunțat la sfârșitul cuvintelor (vocală de sprijin după *muta cum*

BDD-A20640 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:57 UTC)

liquida, ca în *codru, membru, metru, socru,* fenomen moştenit din latină), ca în *Alexandru, Dumitru, Petru*; (b) vocală finală ce se adaugă la numele alcătuite dintr-o singură silabă pentru a da „un corp acceptabil numelor care ar fi prea scurte", de tipul hipocoristicelor [4, p. 63, 111]: *Dinu, Doru, Nacu, Nuţu, Onu.* Apoi, prin analogie cu acestea, au primit *-u* final şi o serie de hipocoristice alcătuite din două-trei silabe: *Doruţu, Neluţu, Sănducu* etc.; (c) echivalentul lui *-o-* slav – vocală de legătură între elementele formelor compuse: *Radu (< Rad-o-mir), Dragu (<Drag-o-mir), Bratu (< Bratoslav), Neagu (< Neagoslav)* etc., compusele cu vocala de legătură *-i-* rămânând fără *-u* final, deşi sunt monosilabice: *Bran* (< *Branimir*) *Dan* (< *Danimir*), *Vlad* (< *Vladislav, Vladimir*); (d) *-u* provenit din bg. *-o* final plus suf. *-ko: Bobu* (< *Bobo*), *Nedelcu* (< *Nedelko*), *Stancu* (< *Stanko*), *Vlaicu* (< *Vlaiko*) etc.; (e) *-u* provenit din suf. slav *-ov*: *Dicu* (< *Dikov), Milcu* (< *Milkov*), *Vâlcu* (< *Vâlkov*) etc. [4, p. 97, 111]; (f) substitutul articolului hotărât enclitic *-l*, „o urmă a articolului hotărât obişnuit altădată în pronunţarea numelor de persoane" [6, p. 130]; (g) *-u* rămas final după căderea articolului *-l* [4, p. 112], „funcţia de individualizare a elementului dispărut *-l* trecând asupra elementului precedent rămas *-u*, astfel încât acest *-u* a ajuns să reprezinte articolul hotărât enclitic *-l*" [7, p. 39].

Datorită tendinţei puternice de articulare cu articolul enclitic *-l* a numelor provenite din cuvintele comune în sec. XIV–XV, care s-a păstrat în mare parte, prin tradiţie, şi în secolele următoare, se scriau cu *-l* şi numele de origine slavă, la care *-u* nu rezultase din căderea lui *-l*: *Bobul, Bratul, Dragul, Neagul, Radul, Stancul, Vâlcul, Vlaicul,* iar cele terminate în consoană, devenind NF, prin analogie cu numele articulate, au primit finala *-u*: *Branu, Danu.* Încadrându-se în categoria NF, hipocristicele monosilabice la care *-u* nu provenise din articol au primit articolul *-l: Druţul*, *Guţul, Mihul, Nacul, Onul* etc., iar după căderea lui *-l* aceste nume, provenite fie din slavă, fie din hipocoristice autohtone, au rămas aparent „articulate" cu *-u* final.

NF care într-adevăr sunt articulate cu *-(u)l* şi terminate în *-u* au rezultat din apelative: substantive propriu-zise şi adjective, verbe, adverbe substantivizate prin articulare cu articolul hotărât [8, p. 28-30]. Analiza unui bogat material de fapte atestate în izvoarele scrise din sec. al XV-lea – primul pătrar al sec. XIX-lea ne-a permis să urmărim trecerea de la formele articulate cu *-(u)l* la cele cu *-u* [9, p. 74-79].

Rezultatele statistice demonstrează că cele mai multe NF articulate au provenit din adjective: (1) numele ce au la bază porecle: *Albul* (1580) şi *Albu* (1617), *Grosul* (1609) şi *Grosu* (1774), *Lungul* şi *Lungu* (1774), *Negrul* (1642) şi *Negru* (1774) etc.; (2) numele cu suf. *-esc* provenite din adjective ce exprimă apartenenţa: *Albescul* (1576), *Bunescul* (1775) şi *Bunescu*, *Cuculescul* şi *Cuculescu* (1803), *Popescul* (1783) şi *Popescu* (1815) etc.; (3) numele cu suf. *-ean* / *-ian*, ce indică originea locală, dar şi descendenţa: *Bârlădeanul* (1652) şi *Bârlădeanu* (1801), *Codreanul* (1784) şi *Codreanu* (1814), *Munteanul* (1710) şi *Munteanu* (1825) etc.

Din substantive propriu-zise, la care prezenţa articolului este explicabilă, au provenit numele ce au la bază: (1) denumiri de ocupaţii, „acestea fiind la origine substantive comune folosite pentru identificare: *care Ion? Croitorul?*" [4,

BDD-A20640 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:57 UTC)

p. 141]: *Croitorul* (1661) şi *Croitoriu* (1800), *Ciobanul* (1746) şi *Ciobanu* (1759), *Rotariul* şi *Rotariu* (1812) etc.; (2) vechi termeni social-politici (titluri, ranguri, funcţii): *Armaşul* (1803), *Arnăutul* (1774), *Căpitanu* (1774), *Diaconul* (1774), *Joimiru* (1787), *Lipcanu* (1750); (3) nume de popoare: *Cerchezu* (1815), *Grecul* (1823), *Rusul* (1589) şi *Rusu* (1815), *Sârbul* (1507) şi *Sârbu* (1832), *Turcul* (1573) şi *Turcu* (1738) etc.

Mai numeroase sunt NF provenite de la substantive comune ce exprimă diferite noţiuni care, în planul articulării, nu sunt supuse unei regularităţi: *Băţu* (1783), *Boul* (1607) şi *Bou* (1716), *Boldul* (1512), *Lupul* (1618) şi *Lupu* (1800), *Racu* (1809), *Ciocoiul* şi *Ciocoiu* (1774) etc.

Prezentarea şi clasificarea sub aspectul articulării cu *-l* şi terminate în *-u* a NF atestate în documentele moldoveneşti şi în cele basarabene din sec. al XV-lea – primul pătrar al secolului al XIX-lea ne permit să facem următoarele concluzii:

1. Articolul hotărât enclitic *-l* la NF s-a menţinut până în primul pătrar al sec. al XIX-lea: *Armaşul, Boldescul, Cuculescul, Grecul, Rotarul, Scurtul, Ursul, Ursoianul* etc. Datorită frecvenţei lor în documente şi în virtutea principiului tradiţional-istoric, unele nume cu *-l* au ajuns şi până azi: *Grosul, Lungul, Racul, Radul, Scurtul, Surdul, Ştirbul* etc. De aceea şi amplificarea cu suf. *-escu* şi *-eanu / -ianu,* s-a făcut, în majoritatea cazurilor, de la formele articulate cu *-l*: *Bărbulescu, Cuculescu, Duduleanu, Răduleanu* etc.

2. Numele cu *-u* final se răspândesc mai ales spre sfârşitul sec. al XVIII-lea, iar la începutul sec. al XIX-lea sunt atestate de două ori mai multe decât cele cu *-l*: *Bârlădeanu, Buzduganu, Cobâleanu, Codreanu, Croitoru, Grosu, Lungu, Lupu, Mândru, Munteanu, Popescu, Racu, Rotaru, Scorţescu, Soroceanu, Şişcanu, Ursu, Ursoianu* etc.

Dispariţia articolului *-l* s-a produs mai întâi la apelative, prin reducerea sunetelor finale în limba vorbită. Apoi, prin analogie cu substantivele comune pronunţate *omu, lupu, copacu, frumosu,* au început să se pronunţe şi antroponimele: *Lupu, Ursu, Racu* etc. [10, p. 77].

În limba literară însă apelativele au continuat să se scrie cu *-l*: *omul, lupul, frumosul,* iar antroponimele au urmat tradiţia scrierii fără *-l*: *Lungu, Lupu, Munteanu, Popescu* etc. [4, p. 148]. Acest fenomen (în situaţiile de omonimie) reflectă tendinţa de gramaticalizare a opoziţiei dintre apelative şi antroponime.

Opoziţia semnalată a contribuit la apariţia unei serii de particularităţi semantice şi gramaticale specifice antroponimelor, particularităţi care din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, concomitent cu stabilirea normelor limbii literare, au devenit norme antroponimice propriu-zise [11, p. 34-37]. Una din ele se referă la stabilirea în sistemul oficial de denominaţie a NF fără articolul *-l*, fapt care a condus şi la formarea unui subsistem de declinare unificată şi simplificată a antroponimelor: articularea proclitică la G-D a tuturor NF şi a prenumelor masculine, indiferent de terminaţia lor: *lui Lupu, lui Radu, lui Popa, lui Toma, lui Zaharia, lui Vulpe* etc. [12, p. 46-55] (şi nu *Lupului, Radului, Popei, Tomei, Zahariei, Vulpei,* forme învechite, arhaice).

BDD-A20640 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:57 UTC)

Cu privire la ortografierea NF cu sau fără articolul *-l* **Îndreptarul ortografic** și *Introducerea* de la **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM-1) nu dau vreo explicație, recomandând numai scrierea cu majuscule și cu cratimă a numelor proprii [13, p. 28; 14, p. XXIX].

Gramatica academică a limbii române, v. I (1966), include o observație importantă pentru problema în discuție: „*Observație.* Articolul *-l* a dispărut la numele proprii de persoane terminate în *-u*: *Albu, Fătu, Lupu, Bălcescu, Măzăreanu, Văcărescu* etc., mai vechi: *Șcheianul* și *Mircescul*", făcând trimitere la o poezie de V. Alecsandri [15, p. 89]. În volumul **Poezia populară** (cântece bătrânești, legende, balade) V. Alecsandri a folosit numele cu formele pe care le-a înregistrat (*Mihu* și *Mihul, Codreanul, Codrean, Codreanu, Grozovanul* etc.), dar în volumul **Teatru** NF create de autor pentru personajele contemporane lui sunt scrise fără articolul *-l*: *Lunceanu, Lunătescu, Lipicescu, Hârzobeanu, Stâlpeanu, Pungescu, Răzvrătescu* etc. Numai *Barbu Lăutarul* este scris cu *-l,* pentru că indică adevărata profesie a personajului, *starostele lăutarilor* (numele lui adevărat era *Vasile Barbu*).

În noua gramatică academică, din 2005, referitor la articolul *-l* al NF există doar o singură notă: „În măsura în care multe nume proprii provin din substantive comune articulate definit (cf. *Dulgheru, Boieru, Turcu,* și, pe o cale mai puțin directă, chiar *Ionescu, Moldoveanu*), finala numelui propriu derivă din articol, ca și *lui* proclitic (*lui Bălcescu*, mai vechi și *Bălcesculuі*, ca și *omului, fratelui*)" [16, p. 56].

Prin urmare, conform normelor ortografice contemporane, numele de familie românești vor fi scrise fără articolul *-l* (dar cu *-u* final). În Basarabia, după 1918, această normă privind NF a fost introdusă oficial, ortografiindu-se în spiritul limbii române nu numai NF, ci toate numele (prenumele, formula de denominație, toponimele). (Trebuie menționat faptul că în toate epocile, începând cu primele documente, scrierea numelor a fost dictată de oficialitățile regimurilor respective.) Păstrarea formelor arhaice ale NF cu articolul *-l* (*Albul, Crețul, Dodul, Grosul, Josul, Lungul* etc., etc.) la românii din Transnistria, din enclavele Ucrainei și din alte zone periferice, izolate, se explică prin faptul că aceste teritorii nu s-au aflat sub influența limbii române și n-au fost supuse normelor limbii române nici după 1918. Circulând într-un mediu lingvistic străin, o mare parte din aceste NF încă și-au păstrat (în mod fericit) formele tradițional-istorice românești, fiindu-le recunoscute, prin acestea, zonele de proveniență. Neincluderea NF cu articolul *-l* în **Dicționar de prenume și nume de familie** (Chișinău, 1991, 1993, 1999) nu înseamnă excluderea lor din fondul nostru antroponimic, cum ar putea să considere domnul profesor V. Zagaevschi.

Dicționarul de prenume și nume de familie are un caracter normativ. Altfel ar fi trebuit incluse toate numele, rusificate, ucrainizate, schimonosite, care circulă azi. Întrucât NF fără *-l* constituie o normă ortografică, nu le-am inclus pe cele cu *-l*, în speranța că, în procesul de trecere de la grafia rusească la cea românească, purtătorii lor vor folosi această ocazie și vor tinde să-și scrie numele în conformitate cu norma actuală. Nimeni nu tinde să falsifice și nu obligă personalitățile notorii, cu pondere în istoria, știința și cultura poporului, să-și modifice (corecteze) forma NF, prin care au devenit cunoscute de toată lumea

BDD-A20640 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:57 UTC)

și chiar departe de hotarele țării. Dar de aceștia nu sunt prea mulți. Norma prevede majoritatea, nu excepțiile. *Kogălniceanu* a fost unul, dar azi sunt o mulțime de cetățeni care nu pot semna decât *Cogâlniceanu*.

NF cu *-l* din zonele periferice, limitrofe, enclave trebuie să se afle în vizorul dialectologilor și să le folosească drept argument întru afirmarea vechimii satelor moldovenești în aceste teritorii, dar nu să dicteze norma ortografică oficială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Zagaevschi V., *Nume de familie românești articulate cu* ***-l*** (Crețul, Dodul, Grosul, Racul) // *Limba Română* (Chișinău), 2007, nr. 4-6.

2. Ștefănescu M., *Cu privire la articolul masculin* ***-ul*** *al numelor proprii* // Arhiva, 1932, nr. 1-2.

3. Graur Al., *Les noms roumains en* ***-u(l)*** // Melanges linguistiques, I, Paris – Bucarest, 1936.

4. Graur Al., *Nume de persoane*, București, 1965.

5. Iordan I., *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983.

6. Pașca Șt., *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.

7. Dimitriu C., *Limbă literară – limbă populară* // *Revistă de Lingvistică și Știință Literară*, 1993, nr. 3.

8. Cosniceanu M., *Antroponime formate prin conversie* // *Limba și literatura moldovenească*, 1979, nr. 2.

9. Cosniceanu M., *Numele de familie cu și fără* ***-u*** *final* // *Revistă de Lingvistică și Știință Literară*, 1995, nr. 3.

10. Drăganu N., *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945.

11. Cosniceanu M., *Norma în antroponimie* // *Revistă de Lingvistică și Știință Literară*, 1993, nr. 3.

12. Cosniceanu M., *Rolul antroponimelor la stabilirea sistemului de declinare în limba moldovenească* // *Probleme de istorie a limbii*, Chișinău, Știința, 1986.

13. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*. Ediția a IV-a, București, 1987.

14. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1989.

15. *Gramatica limbii române*, București, 1966.

16. *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005.

BDD-A20640 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:57 UTC)